

2026-02

þÿ •^{1 0} . Ä ± Á ¬ Â : — £ Ä Á ± Ä .^{3 1 0} ® £ Å ¼

þÿ Ä ¿ Å Ñ Ä . ½ • À ± ½ ¬ Ñ Ä ± Ñ . Ä ¿ Å 1 8

þÿ † ´ ¿ ¾ ¿ ¨ - » ¿ Â Ä ¿ Å

þÿ “⁰ ± Á^{3 0} ¿ Í ½ · Â , š É ½ Ñ Ä ± ½ Ä^{- ½} ¿ Â

þÿ œ µ Ä ± Ä Ä Å Ç^{1 ± 0} Ì Á Ì³ Á ± ¼ ¼ ± ™ Ä Ä ¿ Á⁻ ± Â , £ Ç ¿ » ® š ¿ ½ É ½^{1 0} Î ½ • Ä¹ Ä Ä · ¼ Î ½ , ¨ µ
þÿ ´ ½ , Á É À¹ Ä Ä^{1 0} Î ½ £ À ¿ Ä ´ Î ½ , ± ½ µ Ä¹ Ä Ä ® ¼¹ ¿ • µ ¬ Ä ¿ »¹ Â ¬ Æ ¿

<http://hdl.handle.net/11728/13333>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

**Μεταπτυχιακό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική
Ιστορία – Εξ Αποστάσεως
DHIST600**

**ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:
Νικηταράς: Η Στρατηγική Συμβολή του στην Επανάσταση
του 1821 και το Άδοξο Τέλος του**

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜ. ΓΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
ΚΟΥΜΑΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2026

Μεταπτυχιακό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική
Ιστορία – Εξ Αποστάσεως
DHIST600

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**Νικηταράς: Η Στρατηγική Συμβολή του στην Επανάσταση
του 1821 και το Άδοξο Τέλος του**

**Διπλωματική Εργασία η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση
μεταπτυχιακού τίτλου στη σπουδών Νεότερη και Σύγχρονη
Ελληνική Ιστορία**

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜ. ΓΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ
ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2026

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Κωνσταντίνος Γκαργκούνης 2026

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της Διπλωματικής Εργασίας από το Πανεπιστημίου Νεάπολης δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ο πίνακας περιεχομένων τοποθετείται σε χωριστή σελίδα και πρέπει να δίνει πλήρη εικόνα των κεφαλαίων και των άλλων υποδιαιρέσεων της εργασίας.

Σελίδα Εγκυρότητας

Όνοματεπώνυμο Φοιτητή: Κωνσταντίνος Γκαραγκούνης

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας: Νικηταράς: Η Στρατηγική Συμβολή του στην Επανάσταση του 1821 και το Άδοξο Τέλος του.

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολης και εγκρίθηκε στις .....05 Φεβ 26..... [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολης Πάφος)...Εμμανουήλ Κούμας.....[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: .....[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: .....[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Ή ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Κωνσταντίνος Δημ. Γκαραγκούνης γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «**Νικηταράς: Η Στρατηγική Συμβολή του στην Επανάσταση του 1821 και το Άδοξο Τέλος του**», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

Κωνσταντίνος Δημ. Γκαραγκούνης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ – σελ. 3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ιστορικό, κοινωνικό και στρατιωτικό πλαίσιο της Επανάστασης του 1821 – σελ. 5

- 1.1 Ο Νικήτας Σταματελόπουλος: προεπαναστατικό προοίμιο
- 1.2 Η προεπαναστατική Πελοπόννησος
- 1.3 Η κλεφταρματολική παράδοση
- 1.4 Ο τρόπος διεξαγωγής του πολέμου (άτακτος – τοπικός – ευέλικτος)
- 1.5 Το πλαίσιο ως προϋπόθεση κατανόησης της στρατηγικής συμβολής του Νικηταρά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο Νικηταράς ως πολεμιστής και επιχειρησιακός εκτελεστής στρατηγικής – σελ. 8

- 2.1 Σωματική ικανότητα και πολεμική κουλτούρα
  - 2.1.1 Το σώμα ως εργαλείο πολέμου
  - 2.1.2 Οι περιγραφές των συγχρόνων
  - 2.1.3 Μύθος και ιστορική λειτουργία της υπερβολής
- 2.2 Επιχειρησιακός ρόλος στον Αγώνα
  - 2.2.1 Ανάλυση πρωτοβουλιών
  - 2.2.2 Εκτέλεση διαταγών με αυτονομία
  - 2.2.3 Σχέση με ανώτερους στρατιωτικούς ηγέτες

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα Δερβενάκια ως μελέτη περίπτωσης στρατηγικής συμβολής – σελ. 12

- 3.1 Τακτικές επιλογές και πεδίο της σύγκρουσης
- 3.2 Κρίσιμες κινήσεις στο πεδίο της μάχης
- 3.3 Η θέση του Νικηταρά στη συνολική επιχείρηση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Το ήθος του Νικηταρά: ανιδιοτέλεια, σιωπή, στάση ζωής – σελ. 26

- 4.1 Η άρνηση των λαφύρων
- 4.2 Η σχέση με τους απλούς αγωνιστές

- 4.3 Η απουσία προσωπικών απομνημονευμάτων ως στάση ζωής
- 4.4 Το ήθος του Νικηταρά μέσα από τις μαρτυρίες των ξένων φιλελλήνων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Οικογένεια, καταγωγή και πνευματική παράδοση – σελ. 20

- 5.1 Οικογενειακό υπόβαθρο και συγκρότηση πολεμικής ταυτότητας της οικογένειας Σταματελόπουλου
- 5.2 Ο άγιος αδελφός του: Άγιος Ιωάννης Τουρκολέκας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Το άδοξο τέλος και το μετεπαναστατικό κράτος – σελ. 23

- 6.1 Φυλάκιση, φτώχεια και σωματική κατάρρευση
- 6.2 Η κρατική λογική απέναντι στους αγωνιστές
- 6.3 Η απουσία διεκδίκησης και οι συνέπειές της
- 6.4 Συγκριτικά παραδείγματα αγωνιστών
- 6.5 Το άδοξο τέλος ως ιστορικό σύμπτωμα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 – σελ. 29

Μνήμη, ιστοριογραφία και αρχειακή αποτύπωση

- 7.1 Ιστοριογραφικές αναπαραστάσεις του Νικηταρά
- 7.2 Η σιωπή ως παράγοντας συγκρότησης της μνήμης
- 7.3 Αρχειακές αναφορές στον Νικήτα Σταματελόπουλο
- 7.4 Ο λόγος του κράτους και ο λόγος της μνήμης
- 7.5 Από την ιστορική σιωπή στη μεταγενέστερη ηρωοποίηση

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – σελ. 32

- Ανακεφαλαίωση επιχειρημάτων – Στρατηγική συμβολή – Ήθος και άδοξο τέλος
- Τελική εκτίμηση

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – σελ. 35

- Πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές – Αρχειακό υλικό

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης ιστοριογραφικής μελέτης, τόσο ως πολιτικό και στρατιωτικό γεγονός όσο και ως ιδρυτική στιγμή του νεοελληνικού κράτους.¹ Στο πλαίσιο αυτό, ορισμένες μορφές του Αγώνα έχουν αναδειχθεί σε κεντρικά πρόσωπα της εθνικής αφήγησης, συχνά μέσα από ηρωοποιητικές και συμβολικές αναπαραστάσεις. Ανάμεσά τους, η μορφή του Νικηταρά κατέχει ιδιαίτερη θέση: αναγνωρίζεται ευρέως ως πρότυπο ανδρείας και σωματικής ρώμης, συνδεδεμένο με τις πιο σφοδρές στιγμές του Αγώνα, αλλά σπανίως εξετάζεται με όρους συνολικής ιστορικής λειτουργίας και αξιακής συνέπειας.²

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να επανατοποθετήσει τον Νικηταρά στο ιστορικό του βάθος, απομακρυνόμενη από μονοδιάστατες ηρωικές αφηγήσεις που περιορίζονται αποκλειστικά στη στρατιωτική του δράση. Στόχος της δεν είναι η αποδόμηση της μορφής του, αλλά η επιστημονική της εμβάθυνση: να αναδειχθεί ο Νικηταράς όχι μόνο ως αποτελεσματικός πολεμιστής και στρατηγικός παράγοντας του Αγώνα, αλλά και ως φορέας ενός ιδιαίτερου ήθους, το οποίο εκφράστηκε μέσα από την ανιδιοτέλεια, την ακτημοσύνη και τη συστηματική αποφυγή της προσωπικής ωφέλειας.³

Η εργασία υποστηρίζει ότι το ηθικό αυτό υπόβαθρο δεν αποτελεί δευτερεύον ή συμπληρωματικό στοιχείο της ιστορικής του φυσιογνωμίας, αλλά οργανικό μέρος της δράσης και της ιστορικής του διαδρομής. Η άρνηση των υλικών ανταμοιβών, η στενή σχέση με τους απλούς αγωνιστές και η απουσία προσωπικής αυτοπροβολής συγκροτούν ένα πρότυπο στάσης ζωής, το οποίο, αν και συνέβαλε στη μαχητική συνοχή και την αξιοπιστία του κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, οδήγησε ταυτόχρονα στο άδοξο μετεπαναστατικό του τέλος.⁴ Υπό αυτή την έννοια, η περίπτωση του Νικηταρά προσφέρει ένα διαχρονικό ιστορικό παράδειγμα, ιδιαίτερα επίκαιρο σε μια εποχή όπου η υλική συσσώρευση και η ατομική ανέλιξη συχνά προβάλλονται ως κυρίαρχες αξίες.

Κεντρική θέση της εργασίας αποτελεί η άποψη ότι η συμβολή του Νικηταρά στην Επανάσταση δεν περιορίζεται στη σωματική του δύναμη ή στην προσωπική του ανδρεία, αλλά αφορά τον τρόπο με τον οποίο μετέτρεπε τη στρατηγική σύλληψη σε επιχειρησιακή πράξη στο πεδίο της μάχης. Παράλληλα, το ήθος του — ανιδιοτέλεια, ταπεινότητα, αποφυγή προσωπικής προβολής — δεν αντιμετωπίζεται ως ηθικολογικό συμπλήρωμα, αλλά ως ιστορικός παράγοντας που επηρέασε καθοριστικά τη μοίρα του, ιδίως κατά τη μετεπαναστατική περίοδο.⁵

Στο πλαίσιο αυτό, η εργασία επιχειρεί να απαντήσει σε ορισμένα βασικά ερευνητικά ερωτήματα:

---

¹ Σπυρίδων Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως*, τόμ. Α'–Δ' (Λονδίνο: Εκ των Τυπογραφείων του I. Μάγερ, 1853–1857) σ. 78.

² Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Πρόσωπα και θεσμοί της Ελληνικής Επανάστασης* (Αθήνα: Θεμέλιο, 1988), σελ. 47–60.

³ Δημήτρης Φωτιάδης, *Η Επανάσταση του 1821*, τόμ. Β' (Αθήνα: Μέλισσα, 1971), σελ. 112.

⁴ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, *Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, υπαγόρευση στον Γεώργιο Τερτσέτη (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1846), σελ. 230.

⁵ Ιωάννης Φιλίμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασως*, τόμ. Α'–Γ' (Αθήνα: Εκ του Τυπογραφείου Κ. Ράλλη, 1859), σελ. 162.

- Πώς εντάσσεται η δράση του Νικηταρά στο στρατιωτικό και κοινωνικό πλαίσιο της Επανάστασης;
- Σε ποιον βαθμό μπορεί να θεωρηθεί στρατηγικός εκτελεστής και όχι απλώς μαχητής;
- Πώς συνδέεται το ήθος του με τη μετεπαναστατική του περιθωριοποίηση;
- Και, τέλος, πώς συγκροτείται η μνήμη του στη διασταύρωση ιστοριογραφίας, αρχειακής αποτύπωσης και λαϊκής παράδοσης;

Η μεθοδολογική προσέγγιση της εργασίας στηρίζεται στη συνδυαστική χρήση πρωτογενών και δευτερογενών πηγών. Αξιοποιούνται κλασικά ιστοριογραφικά έργα για την Επανάσταση του 1821, απομνημονεύματα συγχρόνων, συνθετικές ιστορικές μελέτες, καθώς και αρχειακό υλικό από τη Βουλή των Ελλήνων και την Ακαδημία Αθηνών.⁶ Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται σε έργα που επιτρέπουν την ανάλυση της στρατιωτικής πρακτικής, της κοινωνικής διάστασης του Αγώνα και της κρατικής πολιτικής απέναντι στους αγωνιστές κατά την περίοδο 1828–1844. Η εργασία υιοθετεί κριτική ιστορική προσέγγιση, αποφεύγοντας τόσο την άκριτη ηρωοποίηση όσο και την αναδρομική απαξίωση.⁷

Η διάρθρωση της εργασίας αντανακλά τη σταδιακή ανάπτυξη της κεντρικής επιχειρηματολογίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται το ιστορικό, κοινωνικό και στρατιωτικό πλαίσιο της Επανάστασης, ώστε να καταστεί σαφές το περιβάλλον μέσα στο οποίο έδρασε ο Νικηταράς.

Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στον Νικηταρά ως πολεμιστή και επιχειρησιακό εκτελεστή στρατηγικής, αναλύοντας τη σωματική του ικανότητα και τον ρόλο του στο πεδίο της μάχης.

Το τρίτο κεφάλαιο λειτουργεί ως μελέτη περίπτωσης, με επίκεντρο τη μάχη των Δερβενακίων, όπου η στρατηγική του συμβολή εξετάζεται εμπειρικά.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται το ήθος του Νικηταρά ως ιστορικός παράγοντας, ενώ το πέμπτο διευρύνει το ερμηνευτικό πλαίσιο μέσω της οικογένειας και της πνευματικής παράδοσης, με ιδιαίτερη αναφορά στον Άγιο αδελφό του Ιωάννη Τουρκολέκα.

Το έκτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στο άδοξο μετεπαναστατικό τέλος του, ερμηνεύοντάς το ως σύμπτωμα της σύγκρουσης ανάμεσα στον Αγώνα και στο νέο κράτος.

Τέλος, το έβδομο κεφάλαιο εξετάζει τη συγκρότηση της μνήμης του Νικηταρά, τη θέση του στην ιστοριογραφία και την αρχειακή του αποτύπωση.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τα Συμπεράσματα, όπου συντίθενται τα επιμέρους ευρήματα και αναδεικνύεται η ιστορική σημασία του Νικηταρά ως μορφής που

⁶ Βουλή των Ελλήνων, Αρχεία – Φάκελος Νικηταρά: Ακαδημία Αθηνών, Τμήμα Ιστορικών Αρχείων.

⁷ Γιώργος Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830–1920* (Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2005), σελ. 135–140.

επιτρέπει την κατανόηση τόσο της στρατηγικής διάστασης του Αγώνα όσο και των αντιφάσεων της μετεπαναστατικής πραγματικότητας.

Με τον τρόπο αυτό, η παρούσα μελέτη φιλοδοξεί να συμβάλει σε μια πιο ώριμη και σύνθετη προσέγγιση της Ελληνικής Επανάστασης, αναδεικνύοντας τον Νικηταρά ως ιστορική μορφή που συνδυάζει στρατηγική αποτελεσματικότητα, ηθική ακεραιότητα και τραγική ιστορική συνέπεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ιστορικό, κοινωνικό και στρατιωτικό πλαίσιο της Ελληνικής Επανάστασης του 1821

1.1 Ο Νικήτας Σταματελόπουλος: προεπαναστατικό προοίμιο

Η στρατηγική συμβολή του Νικηταρά στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 δεν μπορεί να εξεταστεί αποκομμένα από τα βασικά στοιχεία της ταυτότητάς του και του προεπαναστατικού του υπόβαθρου. Ζητήματα που αφορούν την καταγωγή και την ονοματοδοσία του αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς συνδέονται άμεσα με τον τρόπο ένταξής του στα ένοπλα δίκτυα της Πελοποννήσου και με τη διαμόρφωση της ιστορικής του εικόνας. Η διαθέσιμη τεκμηρίωση για τα πρώιμα αυτά στοιχεία δεν είναι απολύτως ενιαία, γεγονός που καθιστά αναγκαία μια προσεκτική και κριτική προσέγγιση, χωρίς αναδρομικές βεβαιότητες. Στις πηγές απαντά καταρχάς το πλήρες όνομα Νικήτας Σταματελόπουλος, το οποίο θεωρείται ο βασικός και ιστορικά ασφαλέστερος τύπος. Παράλληλα, συναντώνται ορθογραφικές παραλλαγές του ίδιου επωνύμου (όπως Σταμετελόπουλος), καθώς και η χρήση του πατρωνυμικού ή συντομευμένου τύπου Σταματέλος, ιδίως σε παλαιότερες αφηγήσεις και τοπικές αναφορές. Το προσωνύμιο «Νικηταράς» αποτελεί πολεμικό και μνημονικό όνομα (*nom de guerre*), με το οποίο καθιερώθηκε στη συλλογική μνήμη, ενώ το επίθετο «Τουρκοφάγος» συνδέεται με τη φήμη του ως εξαιρετικά αποτελεσματικού μαχητή και παγιώνεται κυρίως στη μεταγενέστερη ιστοριογραφία και λαϊκή παράδοση. Τα προσωνύμια αυτά δεν συνιστούν επίσημα στοιχεία ταυτότητας, αλλά αξιολογικές αποδόσεις της δράσης του.⁸

Αντίστοιχα, ο τόπος γέννησης του Νικηταρά δεν αποτυπώνεται με απόλυτη σαφήνεια στις διαθέσιμες πηγές. Στη βιβλιογραφία καταγράφονται διαφορετικές εκδοχές, με συχνότερες εκείνες που τον τοποθετούν είτε στη Νέδουσα της Μεσσηνίας είτε στην ευρύτερη περιοχή της Φαλαισίας και του Λεονταρίου Αρκαδίας. Η απόκλιση αυτή οδηγεί τη σύγχρονη έρευνα στο συμπέρασμα ότι το ζήτημα του ακριβούς τόπου γέννησης πρέπει να δηλώνεται ως δισταμένο.⁹ Ωστόσο, ανεξαρτήτως του τόπου γέννησης, η οικογενειακή και βιοματική αναφορά του Νικηταρά συνδέεται με σχετική σταθερότητα με το χωριό Τουρκολέκα της Αρκαδίας.

⁸ Σαράντος Καργάκος, *Μεγάλες μορφές του '21* (Αθήνα: Gutenberg, τελευταία έκδοση).

⁹ Σπυρίδων Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης* (Αθήνα: Εστία, τελευταία έκδοση).

Η σύνδεση αυτή αφορά κυρίως την πατρική καταγωγή και το οικογενειακό περιβάλλον, στοιχεία που επαναλαμβάνονται σε βιογραφικές αφηγήσεις και ενισχύονται από την τοπική παράδοση. Η σημασία της επωνυμίας Τουρκολέκας δεν είναι μόνο γεωγραφική, αλλά και ταυτοτική, καθώς λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για την οικογένεια Σταματελόπουλου και τα δίκτυα μέσα στα οποία διαμορφώθηκε ο Νικηταράς.¹⁰

Ιδιαίτερη βαρύτητα προσδίδεται στη σύνδεση αυτή και λόγω της μορφής του αδελφού του, Αγίου Ιωάννη Τουρκολέκα, ο οποίος συνδέεται άμεσα με το ίδιο χωριό. Χωρίς να συγχέονται τα διαφορετικά πεδία δράσης —πολεμικό και πνευματικό— η κοινή οικογενειακή και τοπική αναφορά επιτρέπει την ερμηνεία του ήθους του Νικηταρά ως στοιχείου που εντάσσεται σε ένα ευρύτερο οικογενειακό και αξιακό πλαίσιο, το οποίο θα αναλυθεί διεξοδικά σε μεταγενέστερο κεφάλαιο της εργασίας.¹¹ Η διάκριση ανάμεσα στον ιστορικό πυρήνα της ταυτότητας του Νικηταρά (όνομα, οικογενειακή καταγωγή, προεπαναστατικό περιβάλλον) και στη μεταγενέστερη μνημονική του αναπαράσταση είναι αναγκαία για την επιστημονική προσέγγιση της μορφής του. Η παρούσα εργασία υιοθετεί αυτή τη διάκριση προκειμένου να μεταβεί, στα επόμενα υποκεφάλαια, από το ερώτημα «ποιος είναι» στο ουσσιωδέστερο ερώτημα «μέσα σε ποιο ιστορικό και στρατιωτικό πλαίσιο έδρασε». Με τον τρόπο αυτό, αποφεύγεται τόσο η άκριτη αναπαραγωγή της ηρωικής αφήγησης όσο και η αποσπασματική βιογραφική προσέγγιση.¹²

Η σύντομη αυτή βιογραφική και εννοιολογική αποσαφήνιση δεν αποσκοπεί στην εξαντλητική παρουσίαση της ζωής του Νικηταρά, αλλά στη δημιουργία ενός αναγκαίου σημείου αναφοράς για την κατανόηση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο έδρασε. Η ανάλυση που ακολουθεί μετατοπίζεται πλέον από το επίπεδο της ατομικής ταυτότητας στο ευρύτερο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της προεπαναστατικής Πελοποννήσου, καθώς μόνο μέσα σε αυτό μπορούν να ερμηνευθούν οι μορφές πολεμικής οργάνωσης και στρατηγικής πρακτικής που καθόρισαν τη δράση του Νικηταρά κατά την Ελληνική Επανάσταση.¹³

1.2 Η προεπαναστατική Πελοπόννησος

Η Πελοπόννησος αποτέλεσε τον κατεξοχήν χώρο εκδήλωσης και εδραίωσης της Επανάστασης κατά τα πρώτα της στάδια.¹⁴ Η οθωμανική διοίκηση στηριζόταν σε ένα σύστημα έμμεσης εξουσίας, στο οποίο κεντρικό ρόλο κατείχαν οι τοπικοί προεστοί και οι φοροεισπρακτικοί μηχανισμοί.¹⁵ Παράλληλα, η ύπαιθρος χαρακτηριζόταν από έντονες κοινωνικές ανισότητες και από τη συχνή παρουσία ένοπλων ομάδων, οι οποίες λειτουργούσαν άλλοτε ως φορείς αντίστασης και άλλοτε ως μηχανισμοί

¹⁰ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΒ' (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1975, σ. 17β).

¹¹ Θεόκλητος, Ο Άγιος Ιωάννης ο εξ Τουρκολέκας Αρκαδίας: Ο νέος Οσιομάρτυς (Τρίπολη: Ιερά Μητρόπολις Μαντινείας και Κυνουρίας, 2005), σ. 48-51.

¹² Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΓ' (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1975 Τόμος , σ. 17).

¹³ Douglas Dakin, Ο Αγώνας για την Ανεξαρτησία των Ελλήνων, 1821–1833 (Αθήνα: ΜΙΕΤ, τελευταία έκδοση).

¹⁴ Δημήτρης Φωτιάδης, Η Επανάσταση του 1821, τόμ. Β' (Αθήνα: Μέλισσα, 1971), σελ. 15–17.

¹⁵ Σπυρίδων Τρικούπης, Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης, τόμ. Α'–Δ' (Λονδίνο: I. Mager, 1853–1857), σελ. 33–35.

επιβολής.¹⁶ Η κοινωνική δομή της Πελοποννήσου δεν ήταν ενιαία, γεγονός που επηρέασε και τη μορφή που έλαβε ο Αγώνας.¹⁷ Οι τοπικές κοινωνίες είχαν αναπτύξει σχέσεις εξάρτησης αλλά και αντιπαλότητας με την οθωμανική εξουσία, ενώ η ένοπλη διαμάχη αποτελούσε στοιχείο της καθημερινής εμπειρίας, ιδίως στις ορεινές περιοχές.¹⁸ Η κατάσταση αυτή συνέβαλε στη γρήγορη μετάβαση από την προεπαναστατική ένταση στην ένοπλη εξέγερση.¹⁹

Ιδιαίτερη σημασία είχε και η γεωμορφολογία της Πελοποννήσου. Οι ορεινοί όγκοι, τα στενά περάσματα και τα δύσβατα εδάφη ευνοούσαν την ανάπτυξη άτακτων μορφών πολέμου και περιόριζαν τη δυνατότητα αποτελεσματικής δράσης τακτικών στρατευμάτων.²⁰ Το φυσικό περιβάλλον λειτούργησε ως πολλαπλασιαστής ισχύος για τις ελληνικές δυνάμεις, αντισταθμίζοντας σε έναν βαθμό την υλική τους υστέρηση.²¹

1.3 Η κλεφταρματολική παράδοση

Κεντρικό στοιχείο του στρατιωτικού υπόβαθρου της Επανάστασης αποτέλεσε η κλεφταρματολική παράδοση. Οι κλέφτες και οι αρματολοί συγκρότησαν, ήδη από τον 18ο αιώνα, ένα άτυπο αλλά σταθερό σύστημα ένοπλης δράσης, το οποίο παρήγαγε συγκεκριμένες μορφές πολεμικής οργάνωσης και νοοτροπίας. Η διάκριση μεταξύ κλεφτών και αρματολών ήταν συχνά ρευστή και εξαρτιόταν από τις εκάστοτε πολιτικές ισορροπίες.²² Η σημασία της κλεφταρματολικής εμπειρίας δεν έγκειται μόνο στη στρατιωτική της διάσταση, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο διαμόρφωσε ένα πρότυπο πολεμιστή: προσαρμοσμένου στις κακουχίες, εξοικειωμένου με το ανώμαλο έδαφος και ικανού να δρα τόσο συλλογικά όσο και αυτόνομα. Η εμπειρική αυτή γνώση του πολέμου μεταφέρθηκε σχεδόν αυτούσια στον Αγώνα του 1821.²³

Ωστόσο, η ίδια αυτή παράδοση δημιούργησε και προβλήματα συντονισμού. Η απουσία αυστηρής ιεραρχίας και ενιαίας διοίκησης δυσχέρανε τη συγκρότηση ενός τακτικού στρατού και οδήγησε συχνά σε συγκρούσεις αρμοδιοτήτων μεταξύ των οπλαρχηγών. Παρά ταύτα, η ευελιξία που παρείχε το σύστημα αυτό αποδείχθηκε κρίσιμη στις πρώτες φάσεις της Επανάστασης.²⁴

---

¹⁶ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Πρόσωπα και θεσμοί της Ελληνικής Επανάστασης* (Αθήνα: Θεμέλιο, 1988), σ.24–28.

¹⁷ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ' (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1976), σ.45–47.

¹⁸ *Ο.π.*, σελ. 50–53.

¹⁹ Dakin, Douglas, *Ο Αγώνας για την Ανεξαρτησία των Ελλήνων, 1821–1833*, μεταφ. Ν. Καστανιώτη (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2002), σ.19–21.

²⁰ Φωτιάδης, *Η Επανάσταση του 1821*, σ. 58–60.

²¹ Σβολόπουλος, *Πρόσωπα και θεσμοί της Ελληνικής Επανάστασης*, σ. 35–38.

²² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΒ': *Ο Νεότερος Ελληνισμός (1770–1821)* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1976), σ.72–78.

²³ Σπυρίδων Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, τόμ. Α' (Λονδίνο: Εκ των Τυπογραφείων του Ι. Μάγερ, 1853), σ. 55–58.

²⁴ Douglas Dakin, *Ο Αγώνας για την Ανεξαρτησία των Ελλήνων, 1821–1833*, μτφρ. Ν. Καστανιώτη (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2002), 39–43.

1.4 Ο τρόπος διεξαγωγής του πολέμου: άτακτος, τοπικός και ευέλικτος

Η Ελληνική Επανάσταση διεξήχθη, κατά κύριο λόγο, ως άτακτος πόλεμος. Οι ελληνικές δυνάμεις στερούνταν τα μέσα και την οργάνωση ενός τακτικού στρατού, γεγονός που τις υποχρέωσε να βασιστούν σε τοπικά ένοπλα σώματα και προσωρινές συμμαχίες. Ο πόλεμος δεν είχε ενιαίο μέτωπο, αλλά εκδηλωνόταν σε πολλαπλά σημεία, ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες.²⁵ Η τοπικότητα των επιχειρήσεων επέτρεπε την άμεση προσαρμογή στις ανάγκες του πεδίου. Οι οπλαρχηγοί είχαν σημαντικό βαθμό αυτονομίας και η επιτυχία μιας επιχείρησης εξαρτιόταν συχνά από την ταχύτητα αντίδρασης και την ικανότητα εκμετάλλευσης της συγκυρίας. Η επιλογή του χρόνου και του τόπου της σύγκρουσης αποτελούσε βασικό στοιχείο της ελληνικής πολεμικής πρακτικής.²⁶ Η ευελιξία αυτή επέτρεψε στους επαναστάτες να αποφύγουν κατά μέτωπο συγκρούσεις με ανώτερες οθωμανικές δυνάμεις και να επιδιώξουν τη φθορά και την αποδιοργάνωση του αντιπάλου. Σε αυτό το πλαίσιο, η στρατηγική δεν συγκροτείται ως μακροπρόθεσμος σχεδιασμός, αλλά ως συνεχής διαδικασία προσαρμογής.²⁷

1.5 Το πλαίσιο ως προϋπόθεση κατανόησης της στρατηγικής συμβολής του Νικηταρά

Η ανάλυση του ιστορικού, κοινωνικού και στρατιωτικού πλαισίου καθιστά σαφές ότι η στρατηγική συμβολή του Νικηταρά δεν μπορεί να αξιολογηθεί με όρους σύγχρονου τακτικού πολέμου. Η σημασία της δράσης του έγκειται στην ικανότητά του να λειτουργεί αποτελεσματικά μέσα σε ένα άτακτο και ευέλικτο σύστημα, αξιοποιώντας την εμπειρία της κλεφταρματολικής παράδοσης και τη γνώση του εδάφους. Το παρόν κεφάλαιο θέτει τις αναγκαίες βάσεις για την ανάλυση που ακολουθεί. Στα επόμενα κεφάλαια, η δράση του Νικηταρά θα εξεταστεί συγκεκριμένα, μέσα από τη συμμετοχή του σε κρίσιμες επιχειρήσεις και τη σύγκρισή του με άλλες μορφές του Αγώνα. Χωρίς την κατανόηση του πλαισίου αυτού, η συμβολή του κινδυνεύει να περιοριστεί σε μια αποσπασματική ηρωική αφήγηση, αποκομμένη από τις ιστορικές συνθήκες που της προσέδωσαν στρατηγική σημασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο Νικηταράς ως πολεμιστής και επιχειρησιακός εκτελεστής στρατηγικής Εισαγωγική τοποθέτηση

Η φυσιογνωμία του Νικηταράς έχει επικρατήσει στη συλλογική μνήμη κυρίως ως εκείνη του εξαιρετικά ισχυρού πολεμιστή, του ανθρώπου της μάχης σώμα με σώμα, του «Τουρκοφάγου». Η έμφαση αυτή, αν και εδράζεται σε σύγχρονες

²⁵ Douglas Dakin, Ο Αγώνας για την Ανεξαρτησία των Ελλήνων, 1821–1833, μτφρ. Ν. Καστανιώτη (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2002), σ. 45–47.

²⁶ Σπυρίδων Τρικούπης, Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης, τόμ. Α' (Λονδίνο: Εκ των Τυπογραφείων του Ι. Μάγερ, 1853), σ. 62–64.

²⁷ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΒ' : Ο Νεότερος Ελληνισμός (1770–1821) (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1976), σ. 108–111.

μαρτυρίες και ιστορικά δεδομένα, έχει συχνά περιορίσει την ιστορική ερμηνεία της συμβολής του. Η σωματική του δύναμη παρουσιάζεται ως αυταξία, αποκομμένη από το επιχειρησιακό και στρατηγικό πλαίσιο του Αγώνα. Το παρόν κεφάλαιο υποστηρίζει ότι η σωματική υπεροχή του Νικηταρά δεν λειτούργησε ανταγωνιστικά προς τη στρατηγική, αλλά ως βασικό εργαλείο υλοποίησής της: ο Νικηταράς δεν υπήρξε απλώς μαχητής εξαιρετικής αντοχής, αλλά πρόσωπο που μετέτρεπε τη στρατηγική σύλληψη σε πράξη στο πεδίο της μάχης, λειτουργώντας ως κρίσιμος επιχειρησιακός συντελεστής στον άτακτο πόλεμο της Επανάστασης.²⁸

2.1 Σωματική ικανότητα και πολεμική κουλτούρα

2.1.1 Το σώμα ως εργαλείο πολέμου

Στον άτακτο πόλεμο της Ελληνικής Επανάστασης, το σώμα του πολεμιστή αποτελούσε θεμελιώδες μέσο διεξαγωγής της μάχης. Η απουσία τακτικού στρατού, η περιορισμένη χρήση βαρέος οπλισμού και η συχνή προσφυγή σε αιφνιδιαστικές συγκρούσεις καθιστούσαν τη σωματική αντοχή, τη δύναμη και την ανθεκτικότητα καθοριστικούς παράγοντες επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας.²⁹ Η φυσική κατάσταση του μαχητή δεν είχε απλώς συμβολικό χαρακτήρα, αλλά άμεση λειτουργική σημασία, καθώς επηρέαζε τόσο την έκβαση της σύγκρουσης όσο και τη συνοχή των ένοπλων σωμάτων.

Στο πλαίσιο αυτό, οι ιστορικές πηγές συγκλίνουν στην άποψη ότι ο Νικηταράς διέθετε εξαιρετική σωματική δύναμη και αντοχή, στοιχεία που του επέτρεπαν να δρα σε συνθήκες έντονης καταπόνησης και παρατεταμένης μάχης.³⁰ Η σωματική αυτή υπεροχή δεν λειτούργησε ως μεμονωμένο ή βιογραφικό χαρακτηριστικό, αλλά εντασσόταν σε συλλογικές πολεμικές πρακτικές και αξιοποιούνταν σε κρίσιμες στιγμές της σύγκρουσης, όταν η φυσική αντοχή και η αποφασιστικότητα συγκεκριμένων μαχητών μπορούσαν να επηρεάσουν καθοριστικά την εξέλιξη της μάχης.³¹

Υπό αυτή την έννοια, το σώμα του Νικηταρά μετατρέπεται σε φορέα πολεμικής κουλτούρας και συλλογικής μνήμης. Η σωματική του ικανότητα δεν αποτελεί απλώς προσωπικό προσόν, αλλά στοιχείο που ενσωματώνει τις αξίες και τις απαιτήσεις του άτακτου πολέμου της Επανάστασης, συμβάλλοντας τόσο στην επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα όσο και στη μεταγενέστερη ηρωική του αποτύπωση στη λαϊκή συνείδηση.

2.1.2 Οι περιγραφές των συγχρόνων και η λαϊκή αναπαράσταση

Οι σύγχρονες μαρτυρίες για τον Νικηταρά αναδεικνύουν συστηματικά τη σωματική του υπεροχή ως βασικό στοιχείο της πολεμικής του ταυτότητας. Στα Απομνημονεύματα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, αλλά και σε άλλες πρώιμες

---

²⁸ Σπυρίδων Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, τόμ. Α'–Δ' (Λονδίνο: Εκ των Τυπογραφείων του Ι. Μάγερ, 1853–1857), σ. 89–92.

²⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ': Ο Νεότερος Ελληνισμός (1770–1821) (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1976), σ. 125–128.

³⁰ Douglas Dakin, *Ο Αγώνας για την Ανεξαρτησία των Ελλήνων, 1821–1833*, μτφρ. Ν. Καστανιώτη (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2002), σ. 51–54.

³¹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Πρόσωπα και θεσμοί της Ελληνικής Επανάστασης* (Αθήνα: Θεμέλιο, 1988), σ.68–70.